

STŘEDOVĚKÝ KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO V ČÍŽOVÉ U PÍSKU VE SVĚTLE PRŮZKUMŮ V LETECH 1997 - 2000

JAN ADÁMEK - JAN SOMMER

Výzkumu románské a gotické architektury bylo již věnováno mnoho pozornosti. Významné místo mezi publikovanými pracemi přísluší specificky zaměřeným soupisům. Proto spíše výjimečně dochází k objevu středověké stavby, která nebyla dosud adekvátně zhodnocena, nebo vůbec dosavadním systematickým výzkumům unikla. Samozřejmě příčinou takové skutečnosti většinou byly úpravy, jimiž některé objekty prošly v následujících slohových obdobích. Jednou ze středověkých staveb, které dosud nebyly podrobněji zkoumány, je kostel sv. Jakuba Většího v Čížové (okres Písek).

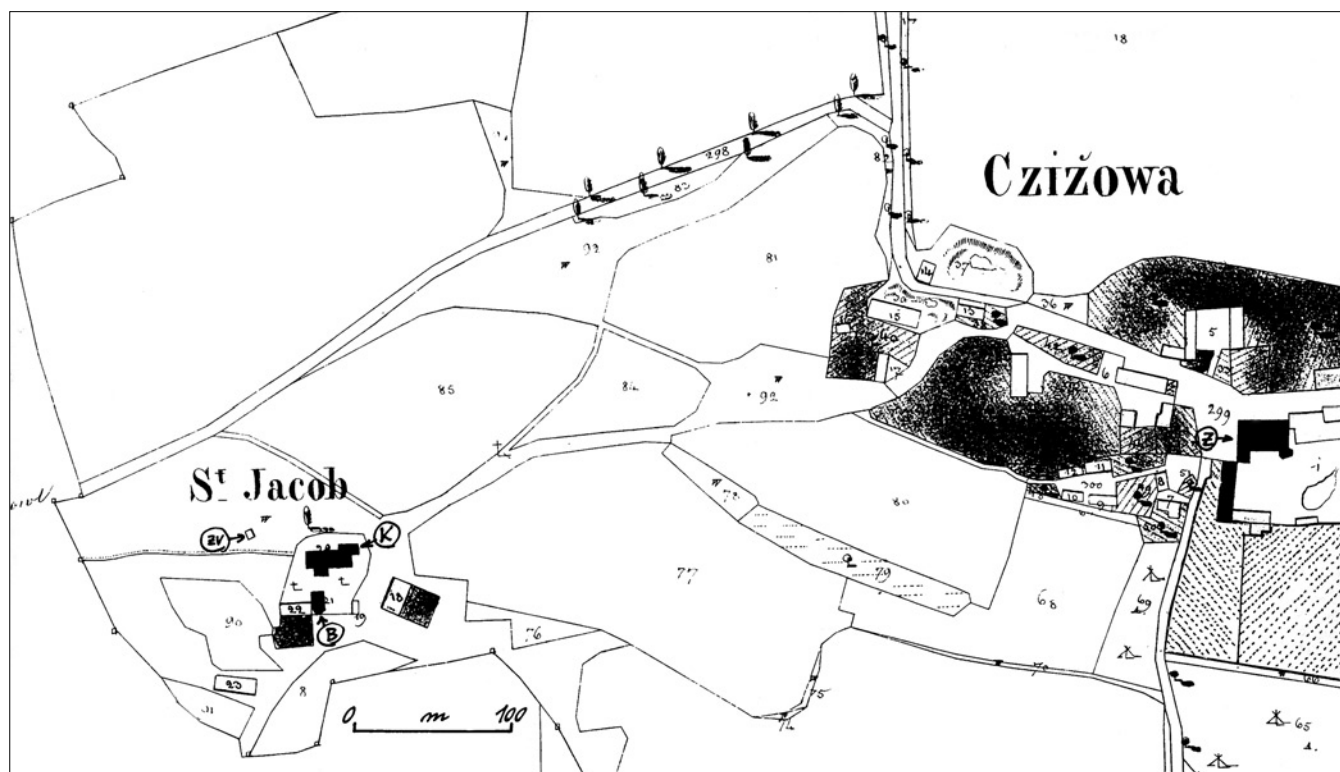
Dosavadní literatura vycházela především z rozboru stavby, jak jej podal J. Soukup.¹⁾ Ten v zásadě připouštěl, že kostel vznikl ve 13. století, avšak předpokládal, že prošel rozsáhlou přestavbou především v 16. století. Pozůstatkem středověké stavby by podle prvního akademického soupisu památek měly být jen dvě keramické desky s reliéfy lva a draka, vsazené do zdiva presbyteria.²⁾ Tamtéž byla do doby kolem roku 1500 zařazena klenba presbyteria, kdežto klenba lodi měla být vložena ve druhé polovině 16. století, během předpokládané přestavby kostela. Byl vysloven neodůvodněný názor, že loď byla prodloužena v 19. století.

K podobným poznatkům došel i anonymní autor evidenčního listu Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek.³⁾ Zařadil vznik kostela do 13. století a předpokládal přestavbu v 16. století. Zopakoval i zařazení keramických desek v presbyteriu do 13. století. Tvar záklenku vítězného oblouku charakterizoval jako parabolický. Dvě okna na jižní straně lodi se stlačenými záklenky mají údajně zbytky gotických kružeb s motivy otevřených trojlístů, které jsou u východního okna sdružené. Klenba presbyteria byla zařazena do první třetiny 16. století. Klenba lodi byla označena jako raně barokní z druhé poloviny 17. století, kam bylo posunuto i předpokládané prodloužení lodi. Starší domněnka o prodloužení lodi v 19. století zde byla označena jako nepodložená. Predsín byla datována do roku 1750.

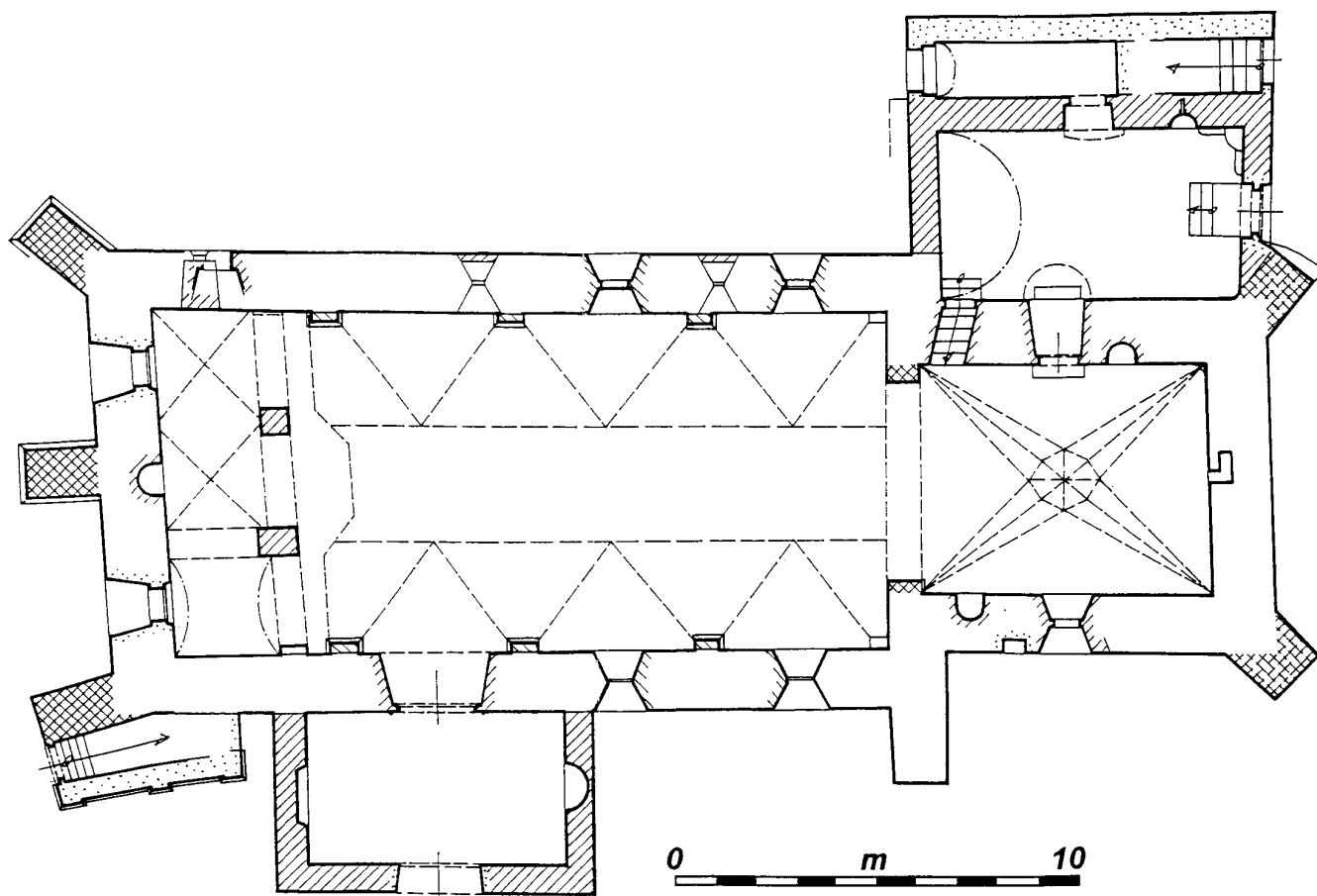
Předpoklad vzniku kostela ve 13. století se zřejmě většinou opíral o existenci údajně hrotité zaklenuté okna ve východní stěně presbyteria. Zdá se tedy, že toto okno bylo na počátku 20. století viditelné; právě tak je ovšem možné, že se již tehdy na jeho existenci usuzovalo jen podle prasklin v omítce.

Ačkoliv v uměleckohistorických topografiích byl vznik stavby kladen již do 13. století, kostela si novější přehledy středověké architektury v Čechách prakticky nevšímaly.⁴⁾

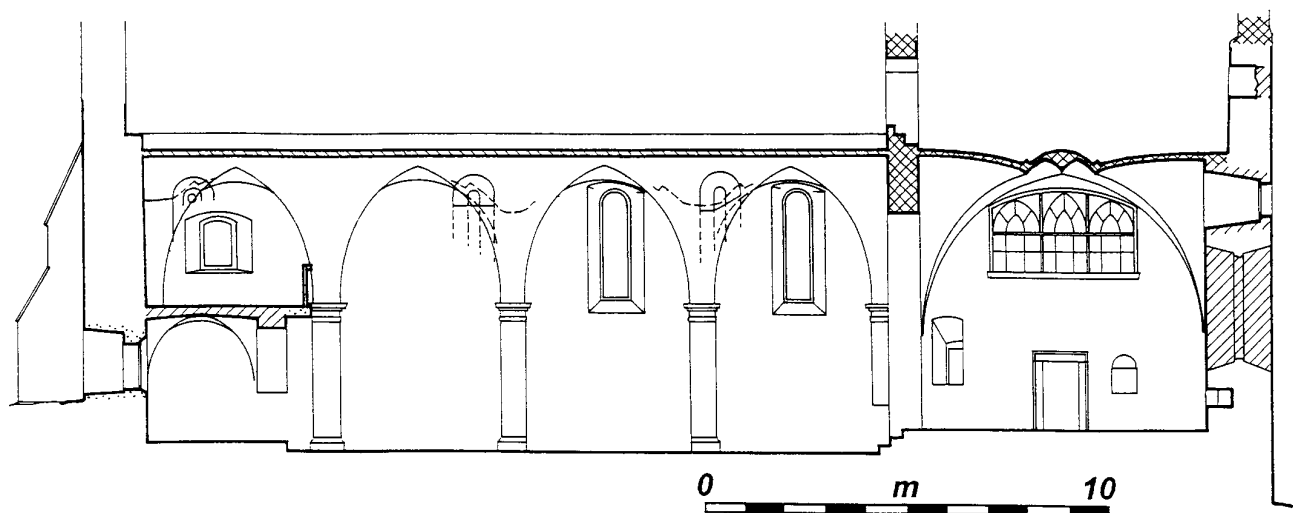
I přes to, že kostel prodělal ve 20. století úpravy, které potlačily doklady složitějšího stavebního vývoje, lze říci, že stavba vykazovala znaky, svědčící o značně starém původu. Proto bylo rozhodnuto provést systematický průzkum. Jeho základem se stal standardní nedestruktivní stavebně-historický průzkum (SHP), realizovaný v roce 1997 v rámci příprav opravy vnějších omítek.⁵⁾ Podstatné doplnění prvotních poznatků přinesl soustavný dokumentační průzkum, pokračující v několika etapách v souvislosti s postupnou opravou vnějších omítek v roce 1999.⁶⁾ Průzkum při opra-

Obr. 1: Čížová (okres Písek), kostel sv. Jakuba Většího. Situace kostela na mapě stabilního katastru z roku 1839. K - kostel, B - kaple sv. Barbory, ZV - zvoniční, Z - zámek (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru).

Obr. 2: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Půdorys kostela s vyznačením stavebního vývoje. Bílé plochy - pozdně románské či raně gotické zdivo z doby kolem poloviny 13. století. Přerušovaná křížkovaná šrafování - opěrné pilíře presbyteria, snad ze 14. nebo z 15. století, možná na starších základech. Křížkovaná šrafování - gotické zdivo ze 14. a z 15. století. Šikmá šrafování zleva dolů - pozdně renesanční nebo raně barokní zdivo ze 16. a 17. století. Šikmá šrafování zleva vzhůru - barokní zdivo z 18. století. Tečkování - 19. století.

Obr. 3: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Podélný řez stavbou s pohledem na severní stranu; s vyznačením stavebního vývoje. Bílé plochy - pozdně románské či raně gotické zdivo z doby kolem poloviny 13. století. Křížkovaná šrafování - gotické zdivo ze 14. a z 15. století. Šikmá šrafování zleva dolů - pozdně renesanční nebo raně barokní zdivo ze 16. a 17. století. Šikmá šrafování zleva vzhůru - barokní zdivo z 18. století. Tečkování - 19. století.

vě byl zaměřený především na ověření některých hypotéz, vytvořených během předběžného SHP, a samozřejmě také na zachycení případných součástí stavby, které nemohly být v rámci SHP nedestruktivní povrchovou prohlídkou zjištěny. Možnosti doplňkového průzkumu byly limitovány poměrně šetrným přístupem realizátorů opravy k historickým omítkám; plochy liců zdiva, které bylo možné zkoumat, pro-

to nebyly veliké. Souhrnně byly přesto získány poznatky, které umožňují značně přesnou představu o prvotní podobě stavby i o jejím pozdějším vývoji. V dalším textu stručně seznámujeme s podobou objektu i s novými poznatky a předkládáme interpretaci výsledků v podobě zpřesněného určení stáří a rozsahu jednotlivých vývojových etap.

KOSTEL VE STŘEDOVĚ- KÝCH PÍSEMNÝCH PRA- MENECH

Ve výpovědi ohledně počátků svatojakubského kostela mají písemné prameny ve srovnání s poznatky SHP jen výrazně druhořadý význam. V nečetných středověkých písemnostech je totiž kostel poprvé uveden až 30. dubna 1401,⁷⁾ když jej jeho legitimní duchovní správce, písecký farář Zdislav, řečený Canis, pronajal knězi Šimonovi z Písku na dobu tří let za 18 kop pražských grošů ročně. Smlouva o pronájmu výnosů fary je bohužel formulována jen obecně, jak bylo ostatně v těchto případech běžné, takže nám nepřináší informace ani o konkrétním majetkovém vybavení kostela, ani o celkové výnosnosti benefícia. Těsně před vypršením nájemní smlouvy byla tato dne 28. dubna 1404 za stejných podmínek obnovena.⁸⁾ Totéž se opět opakovalo po třech letech s tím rozdílem, že nájemcem podle smlouvy uzavřené 7. ledna 1407 byl kněz Blažek z Pole,⁹⁾ kterému byla již předtím¹⁰⁾ pronajata písecká část celé rozlehlé farnosti. Platnost této smlouvy však skončila již po několika měsících, kdy došlo ke změně druhé smluvní strany, když farář Zdislav na svůj úřad rezignoval. Nahradil jej Mikuláš z Lovosic, který se tak stal i novým rektorem čížovského kostela. Ani on však ve své farnosti příliš nepobýval, a proto také dne 7. listopadu 1407 obnovil smlouvu s dosavadním nájemcem Blažkem z Pole.¹¹⁾ Stalo se tak opět za stejných smluvních podmínek, ovšem pouze na dobu jednoho roku. Kvůli sporu ohledně splácení nájemní částky byla však již 19. února 1408 uzavřena s Blažkem z Pole nová nájemní smlouva,¹²⁾ na jejímž základě nájemci připadaly jen vlastní výnosy kostela a ostatní peněžní renty byly přímo odváděny faráři. Tím došlo ke snížení sumy za pronájem, která je však uvedena pouze souhrnně pro celou farnost, a nemůžeme tedy bohužel zjistit konkrétní výnos čížovského kostela. Také tato smlouva byla uzavřena na dobu jednoho roku. O dalších pronájmech kostela nemáme zprávy, nicméně je pravděpodobné, že se tak vzhledem k farářově vázanosti na Prahu dělo i nadále.¹³⁾ Mikuláš zůstal rektorem čížovského kostela až do své smrti na jaře roku 1430. Lze ovšem mít za jisté, že poté co se město Písek přidalo na stranu kališníků, byl také kostel sv. Jakuba nejpozději od počátku dvacátých let 15. století spravován husitským knězem. Z těchto důvodů lze kněze Jakuba z Jabkynic, který se po Mikulášově smrti stal 24. dubna 1430 legitimním píseckým farářem,¹⁴⁾ označit pouze za faráře titulárního, neboť jeho vliv na farnost mohl být pouze iluzorní; ostatně podobně tomu muselo být také v posledním desetiletí Mikulášova farářování. Pro další sledování církevně správních dějin kostela chybí pro zbytek středověkého období prameny.

Čížovský kostel, který je jako filiální k píseckému farnímu kostelu doložen, jak bylo výše uvedeno, až na samém po-

Obr. 4: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Celkový pohled na kostel od jihu. Stav po opravě.

čátku 15. století, byl mimo jakoukoli pochybnost filiální také minimálně o půl století dříve. Neobjevuje se totiž samostatně ani v konfirmačních knihách (vedených od roku 1354), ani v rejstřících papežských desátků. Nelze ovšem také příliš pochybovat o tom, že jako farní tento kostel kdysi opravdu sloužil - svědčí o tom několik nepřímých důkazů. Prvním je formulace v jedné z nájemních smluv, kde je označen jako dceřinný farní kostel.¹⁵⁾ Dalším je skutečnost jeho samostatných pronájmů, což zřejmě předpokládá i uchování některých farních práv kostela, jak tomu nasvědčuje i kamenná středověká křtitelnice, nalezená nedávno v blízkém sousedství kostela (srov. níže). Zcela pomínout nelze ani jeho starobylé svatojakubské patrocinium doložené poprvé roku 1408.¹⁶⁾ Na základě těchto skutečností je možno zodpovědně prohlásit, že kdysi samostatný farní kostel se stal filiálním nejdříve po zprovoznění novostavby píseckého farního kostela Panny Marie, k čemuž mohlo dojít snad již v šedesátých letech 13. století.¹⁷⁾ Vznik nového města zde tak, podobně jako jinde, zapříčinil reorganizaci farních obvodů. Za dobu, kdy k podřízení čížovského kostela došlo nejpozději, pak můžeme stanovit polovinu 14. století.

STRUČNÝ POPIS STAVBY¹⁸⁾

Areál kostela zaujímá polohu na zdaleka viditelném návrší, z něhož je naopak možno přehlédnout celou kotlinu v okolí Písku. Vlastní ves Čížová je položena východním směrem na úpatí kopce. Prozatím není zcela jasné, kde se nacházela středověká osada. Jádro osídlení krajiny severně od Písku asi již od 13. století tvořily shluky hospodářských dvorů, zásobujících město. Dvůr v Čížové zřejmě patřil k nejdůležitějším. Kostel na Čížové hoře - čistě hypoteticky - mohl obstarávat duchovní správu pro toto rozptýlené osídlení.¹⁹⁾ Je pravděpodobné, že nějaká zástavba se rozprostírala i v okolí kostela. Je třeba počítat též s tím, že nějaká budova zaujímala také skalnaté temeno situované západně od kostela, kde na izolovaném skalisku nyní stojí zvonice, nejspíše renesančního původu.²⁰⁾ Z bezprostředního

Obr. 5: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Východní stěna presbyteria. Stav po opravě.

okolí kostela prozatím nejsou známy žádné archeologické nálezy, které by dokládaly hustší zástavbu nebo dokonce opevnění. Využití okolí kostela ke střežení přístupu do písecké kotliny od severu se však přímo nabízí.²¹⁾

Kostel je situován v terénu svažujícím se východním směrem, v důsledku čehož je podlaha na západní straně lodi zahloubena vzhledem k okolnímu terénu, kdežto podlaha presbyteria je značně vyvýšena, což souvisí též s vložením barokní krypty.

Kostel sv. Jakuba v Čížové odpovídá svou dispozicí běžnému uspořádání katolického kostela: K poměrně protáhlé obdélné lodi na východě přiléhá užší, mírně podélné pravoúhlé presbyterium, doplněné na severu obdélným přístavkem se sakristií a oratoří v patře. Severní trakt tohoto přístavku zaujímá schodiště na oratoř. K jižní stěně lodi je připojena obdélná předsíň a na západním konci i nepravidelný přístavek, obsahující schodiště na varhanní kruchtu, která zaujímá západní část interiéru lodi. Zvnějšku stavbu zpevňuje několik různě formovaných opěrných pilířů. Presbyterium je zaklenuto sklípkovou klenbou s obrazcem jednoduché hvězdy ve vrcholu. V lodi je klenba valená s lunetami, nesená systémem přízedních polopilířů. Kruchta spočívá na hranolových pilířích a je podklenuta křížovými klenbami; jižní pole podkruchtí má segmentovou valenou klenbu. Sakristie je zaklenuta půlkruhovou valenou klenbou s lunetami nad vstupy. Pod západní částí schodišťového traktu přístavby je plochostropá místnost, související provozně se sakristií. V oratoři je plochý strop, stejně jako v již-

Obr. 6: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Horní část vnější špalety východního okna presbyteria v době odstraňování zadržky.

ní předsíni lodi. Schodiště na kruchtu má strop vytvořený jednoduchým prkenným podbitím krovu. Střechy lodi a presbyteria jsou sedlové mezi zděnými štíty trojúhelníkového tvaru. Severní přístavek má sedlovou střechu, navazující na střechu presbyteria, s hřebenem severojižního směru a ukončenou valbou. Valbová střecha kryje jižní předsíň, přičemž je přiložena k jižní stěně vyšší lodi. Schodiště na oratoř má střechu kombinovaného tvaru pultovou s horním ukončením v podobě valby, opět přiléhající k jižní stěně lodi.

Hlavní vstup do kostela vede jižní předsíň a portálem v jižní stěně lodi. Z presbyteria se vchází do sakristie, která má ovšem vlastní vstup ve východní stěně. Ve východní stěně tohoto přístavku je vstup na schodiště k oratoři. V severní stěně sakristie jsou ještě další dveře, jimiž se vstupuje do drobné chodbovité místnosti pod schodištěm na oratoř. Z oratoře vede nad schodištěm z přízemí další schodiště do podkrovní kostela. Vstup na kruchtu je veden schodištěm, na něž se vchází dveřmi v západní stěně schodišťového přístavku.

Okna v kostele mají vesměs obdélný tvar s půlkruhovým nebo nepravidelným (v jižní stěně lodi) záklenkem. V několika případech se jedná o drobné obdélné tvory (severní okno krucht, okno sakristie, dvě okna podkruchtí) nebo o velká obdélná okna (oratoř, severní trakt přístavby se sakristií). Ve východní stěně presbyteria je vysoko položené nevelké mírně oválné okno. V západní stěně lodi se otevírá velké kruhové okno. Schodiště na kruchtu má kosodélníkové a ob-

délné okno. Ve stěnách stavby jsou zazděná starší okna, zrušená při druhotných úpravách prvotní stavby.

Konstrukce stavby jsou až na malé výjimky kryty omítkami, zjevně s historickými vysprávkami, omítkovými i štukovými překryvy a četnými nátěry. Až na malé plochy v místech narušení omítek proto bylo možno před opravou zdivo zkoumat pouze v podkroví.

Stěny nemají vnější sokl, jsou ukončeny novodobými římsami z 19. století.

V několika místech s destruktivními omítkami byly na exteriéru pozorovány otvory po nosných dřevěch lešení. Použitá dřeva měla kruhový průřez. V několika místech byly zjištěny značně zteřelé zbytky dřev (při opravě byly ponechány na původním místě).²²⁾

Nad terénem je v řadě míst zdivo značně poškozeno vzliňající vlhkostí, takže spáry obsahují četné úlomky cihel a střešních tašek z vysprávek.

Před provedením opravy byla omítka v některých místech ukončena nepravidelným ohraničením po obvodu nárožních kvádrů. Většina kvádrů ovšem byla zakryta omítkou, takže nebylo možno rozhodnout o materiálu zdiva v nárožích především na opěrných pilířích. Vrchní omítka, odstraněná při poslední opravě, měla drsný povrch. V některých místech byla provedena jako dvouvrstvá, avšak tam, kde byly zachovány starší vrstvy omítek, byla vrchní omítka provedena jen jako slabá vrstva štuky. Starší omítky jsou zachovány značně nesouvisle, mají ovšem velmi malebný živý povrch. V některých místech byly zjištěny rysky, které zřejmě byly zhotoveny při některé úpravě exteriéru asi v 19. století. Dvojice rysek byly zjištěny v patě východního štítu presbyteria; zřejmě tu probíhal pás odlišné barvy. Další takový pás odděloval patra na východní stěně severního přístavku presbyteria. Zřejmě se jednalo o komplexní barevné řešení, reprezentované ovšem pouze rámy z barevných pásů, navazujících na profilované podstřešní římsy.

Starší omítka, nejspíše pozdně gotická, byla zřejmě nahazována v řídkém stavu a nebyla dále upravována. Povrch byl ovšem pokryt vápenným nátěrem.

Průzkum kostelní lodi postupně prokázal původní polohu a případně i podobu několika středověkých okenních otvorů. V rámci SHP byly dokumentovány půlkruhové záklenky trojice oken v severní stěně lodi, viditelné v podkroví lodi, nad rubovou plochou pozdější klenby. Zdivo lodi je nad klenbou omítnuto, což dokládá, že loď byla až do doby vložení nynější klenby plochostropá. Horní části oken jsou patrné proto, že poloha oken přibližně odpovídá nižším partiím klenby nad výběhy. Dvě okna jsou umístěna nad výběhy mezi prvním a druhým a druhým a třetím klenebním polem lodi od východu. Třetí okno se nachází těsně u severozápadního koutu lodi; vnitřní špaleta tohoto okna je

Obr. 7: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Podkroví presbyteria. Pohled na východní střešní štít presbyteria. Dobře je viditelný rozdíl mezi zdivem původního nižšího štítu a jeho dodatečnou nadezdívkou.

Obr. 8: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Jižní stěna presbyteria. Horní část původního okna v době opravy omítek. Vlevo pravý bok špalety nynějšího okna.

vyplněna zazdívkou, pokrytou hrubou omítkou. Horní části obou východních oken jsou zazděny jen u vnějšího lince zdi. Spodní části oken byly vyplněny zazdívkou v celé síle zdi, zřejmě v souvislosti s vkládáním klenby. Interiérová omítka pokračuje na boky i záklenky okenních špalet. Ostění

Obr. 9: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Konzola pod přesahem paty střešního štítu na jihovýchodním nároží presbyteria.

vlastních otvorů je sestaveno z tesaných bloků, které však nejsou opatřeny žádným ústupkem nebo drážkou pro vsazení zasklení. Naopak, navazují plynule na boky okenních výklenků, přičemž vlastní průzor je vymezen pouze úzkým rovným páskem. Jedinou možnost upevnění zasklení by tak představovaly dřevěné rámečky, po kterých se však nezachovaly žádné spolehlivé stopy.

Při následném průzkumu vnějšího líce severní stěny lodi byly pod omítkami nalezeny vnější hrany okenních špalet. Hrany boků špalet jsou sestaveny z pravidelných žulových kvádrů s pečlivě opracovaným povrchem. Půlkruhové záklenky jsou vyzděny z plochých lomových kamenů.

Nynější okna v severní stěně lodi zřejmě vznikla až v 17. století, přičemž jejich poloha zřejmě svědčí o tom, že byla umístěna s ohledem na rytmus čel nynější klenby. Záklenky vnitřních špalet jsou přefaty níže položenými čelními oblouky klenebních lunet. Snad lze předpokládat, že okna byla zřízena v předstihu před vložením klenby - velikost časového odstupu ovšem zatím není možné určit.²³⁾

Obě nynější okna v jižní stěně lodi zaujímají místa původních otvorů. V průběhu opravy omítek bylo zjištěno, že západnější okno má z původního otvoru západní bok vnější špalety, zatímco u východnějšího okna je původní východní strana. Také zde jsou vnější hrany špalet sestavené z žulových kvádrů, za nimiž je vnitřní část špalety vyzděna z lomového kamene. Při rozšiřování oken byly protilehlé boky špalet vybourány a nově vyzděny ve větším odstupu od ponechané původní části. Vnější hrany nových

špalet byly sestaveny s použitím kvádrů z původního užšího otvoru, ovšem prostřídáných úseky lomového kamene a místy i cihlami. Ostění nových okenních otvorů byla vyzděna z cihel. Cihlové jsou i záklenky vnějších špalet. Horní ukončení rozšířených okenních otvorů tvoří překlady ze starších architektonických článků. V západním okně je to druhotně použitá jednoduchá kružba z gotického okenního otvoru, v podobě jeptišky, vytesané z jednoho kusu žuly.²⁴⁾ Překlad východnějšího okna tvoří úsek přímého profilu o průřezu ve tvaru výžlabku mezi dvěma okoseními; spodní strana prvku je probrána dvěma jednoduše tvarovanými jeptíškami, evidentně dodatečně vysekanými v druhotně použitém prvku.

Drobná sonda na levé straně okenní špalety odhalila na tomto prvku zbytky starších nátěrů. Je tedy nepochybné, že se jedná o druhotně použitý fragment, jehož původ neznáme. Profilace svědčí o tom, že díl mohl původně sloužit např. jako gotická římsa, stylově nejspíše odpovídající stavbám 14. století či doby po roce 1400, případně jako součást portálového či okenního ostění ze stejného období. Také zde zasahují hrany záklenků vnitřních špalet obou oken těsně nad čela lunet klenby lodi; jsou viditelné z podkroví.

Pozoruhodné je umístění nejzápadnějšího původního okénka na severní straně v těsné blízkosti severozápadního koutu lodi. Vnitřní obrys špalety má prakticky stejný půlkruhový tvar, jako zbylá dvě původní okna na této straně lodi. Vysvětlení poněkud disproportionálního umístění okna přinesl průzkum na exteriéru. Zde bylo zjištěno, že okénko mělo kruhový tvar, přičemž jeho ostění s okosenou hranou, vytesané z jednoho kusu žuly, je osazeno až ve vnějším líci zdi. Proto je vnitřní výklenek velmi hluboký, a na rozdíl od ostatních oken jen minimálně rozevřený. Atypický tvar okna i jeho umístění s největší pravděpodobností svědčí o odlišném uspořádání interiéru v západní části lodi. Lze tedy považovat prakticky za jisté, že v západní části lodi byla umístěna tribuna - nebo se s ní v době stavby alespoň počítalo.

Z uvedených zjištění vyplývá, že dvě větší původní okna byla rozmístěna na severní straně západněji, než na jižní straně lodi. Poloha oken na obou bocích lodi tedy navzájem nekorespondovala. Je velmi pravděpodobné, že k tomu došlo v souvislosti s umístěním portálu lodi přibližně v místech nynějšího barokního vstupního otvoru.

Původní součástí lodi je opěrák na jihovýchodním nároží. Při průzkumu během opravy bylo zjištěno, že je zcela svázan se zdí lodi. Opěrák byl zděn současně s lodí, jak o tom svědčí průběžné ložné spáry i poloha otvorů po zasažení nosníků stavebního lešení.

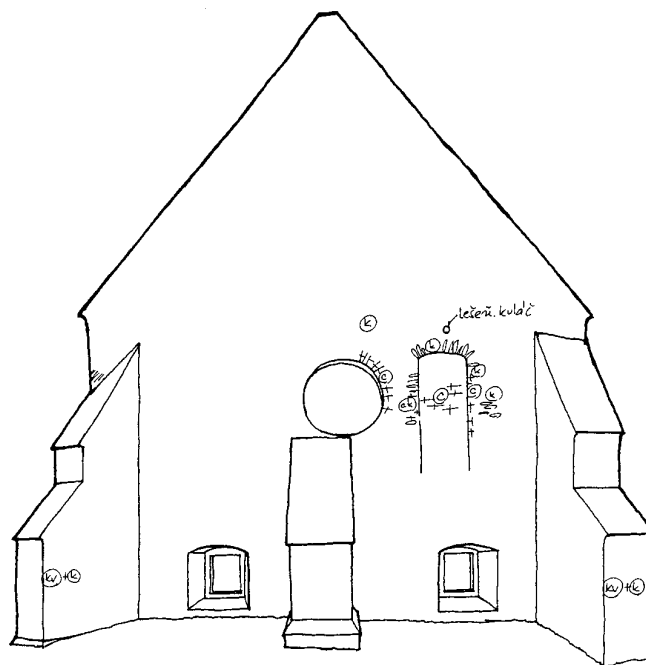
U severovýchodního nároží lodi byl před západním průčelím sakristie zjištěn úsek starší silnější zdi.²⁵⁾ Mohlo by se jednat o zbytek západní stěny starší sakristie, ale možná též o zbytek odbouraného opěrného pilíře, korespondujícího s pilířem na jihovýchodním nároží lodi. Potřeba připojit robustní opěrné pilíře k východní stěně lodi mohla souviset s respektováním možných statických účinků klenutého vítězného oblouku, ale možná také s mohutnější původní hmotou východního střešního štítu lodi, případně nesoucího i sanktusník. V interiéru sakristie je na západní straně patrná prasklina v omítce, která zřejmě odpovídá dodatečnému připojení sakristie k severovýchodnímu nároží lodi.

Před severozápadním nárožím sakristie vystupuje nad terén kvádr, výrazně předstupující před líc zdiva. Mohlo by jít o druhotně použitý kvádr v základech barokní sakristie, ale také o zbytek silnější stěny starší sakristie.

Středověký organismus lodi byl poznamenán několika zásahy. Zdá se, že dodatečně byly k západnímu průčelí připojeny tři mohutné opěrné pilíře. Oba nárožní opěrné pilíře jsou situovány poněkud nesouměrně. Zejména jihozápadní pilíř je připojen téměř kolmo k západní stěně lodi a jeho jižní líc navazuje na jižní průčelí lodi jen mírným zalomením. Zdivo pilířů je celkem důkladně provázáno s obvodovým zdívem lodi, takže konečné rozhodnutí o vztahu pilířů k lodi asi bude možné až po archeologickém výzkumu základových partií stavby.²⁶⁾ Přesto však pro dodatečnost opěráků svědčí několik znaků. Především severozápadní a střední opěrný pilíř jsou opatřeny soklem, který nenavazuje na hladkou plochu průčelí. Navíc sokly obou pilířů nejsou ve stejné výšce. Na jihozápadním pilíři není sokl viditelný, je však velmi pravděpodobné, že je ukryt pod terénem, který v těchto místech mohl být zvýšen v souvislosti s úpravami komunikací na přilehlé části hřbitova. Na severním boku osového pilíře západní stěny se podařilo ve zdivu lodi pod omítkou zjistit prohlubeň, vyplněnou cihlami, což by mohlo svědčit o tom, že ve stěně lodi byly vylámané kapsy pro dodatečně zavázání opěrných pilířů.²⁷⁾ Hraný opěrných pilířů jsou složeny z pečlivě opracovaných žulových kvádrů, jež se zřejmě shodují s těmi, které patří původní stavbě. V hranách opěráků západní stěny lodi jsou ovšem kvádry prostrídány s lomovým zdivem. To by mohlo svědčit o možnosti, že se jedná o kvádry, které byly vylomeny z původních západních nároží lodi. Odtud samozřejmě nebylo možno získat tolik kvádrů, aby vystačily na vyzdění všech hran dodatečných opěráků. Nad stříškou severozápadního opěrného pilíře je v nároží lodi vložen jeden kvádr v pootočené poloze. Je možné, že tato nepravidelnost vznikla při vkládání zdiva pilíře. Oba nárožní opěrné pilíře jsou na čelní straně přerušeny výrazným ústupkem, krytým strmým pultem.

Důvod vyztužení západního průčelí lodi mohutnými opěrnými pilíři není v současné době zcela jasný. Snad docházelo k nějakým statickým závadám, které si vynutily tak radikální zásah. Na zdivu lodi ovšem nebyly při průzkumu velké poruchy zjištěny. Snad tedy mohlo připojení opěráků souviset s obavami o pevnost stavby v souvislosti s havárií, která zřejmě již ve středověku hrozila východní stěně presbyteria (viz dále).²⁸⁾

V západní stěně lodi je přibližně do podélné osy stavby umístěno velké kruhové okno, jehož stáří není možno přesně určit. Snad můžeme počítat s tím, že jeho zřízení časově souviselo s úpravou oken v podélných stěnách lodi do nynější podoby. Poloha okna koliduje se středním opěrným pilířem západní stěny lodi, který byl zřejmě při prorážení okna snížen. Zdá se, že v době zřizování okna snad nebyla v lodi tribuna, protože v současné době leží spodní hrana vnitřní špalety okna těsně nad podlahou kruchty. Je však možné, že v té době v lodi ještě byla starší pavlač, která mohla mít podlahu níže. Velké kruhové okno má pravouhlé vnější ostění vyzděné z cihel. Hluboká vnitřní špaleta opakuje kruhový tvar okenního otvoru. Horní okraj špalety je překryt zdivem klenby lodi. To zřejmě znamená, že - podobně jako okna v bočních zdech lodi - západní okno vzniklo před vložením klenby.

Obr. 10: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Náčrt západního průčelí lodi s vyznačením zazděného vstupního otvoru na kruchtě v lodi.

Jižně od okna byl v pravé části západního průčelí lodi zjištěn zazděný vstupní otvor v úrovni kruchty. Obdélný otvor je zazděn v lici zdiva cihlami. Neprofilované ostění otvoru je vyzděné ze smíšeného cihlokamenného zdiva. Záklenu otvoru je segmentový, vyzděný z lomových kamenů, s jednotlivě vloženou cihlou. Otvor je mimořádně vysoký. Tuto skutečnost lze vysvětlit dvěma základními způsoby. Buďto byl otvor dodatečně prodloužen směrem dolů, nebo bylo v dolní části jeho špalety obsaženo schodiště, stoupající směrem do interiéru (ovšem také toto schodiště mohlo být vybouráno dodatečně). Konečné vysvětlení těchto nejasností by bezpochyby mohl přinést případný sondážní výzkum v zazdivce otvoru, jakož i archeologická sonda před průčelím kostela. Prozatím není vůbec jasné, zda tento vstup souvisel s původní kruchtou. Podle všeho byl vybourán dodatečně. Pokud tedy tribuna měla od počátku vnější vstup, byl nejspíše umístěn na jižní straně lodi, snad v místech nynějšího průchodu z vnějšího schodiště - to by ovšem bylo třeba ověřit sondážními výzkumy.

Původní vstup do lodi byl nejspíše situován do míst nynějšího barokního portálu. Žádná stopa původního vstupního otvoru však zatím nebyla nalezena.

Průzkum z vnějšku neodhalil žádný rozdíl mezi zdivem západní stěny lodi a střešního štítu. Na vnitřní straně je sice v patě štítu výrazný ústupek, na vnějšku však zdivo zřejmě navazuje zcela organicky.

Interiér presbyteria je nyní charakteristický především dodatečně vloženou sklípkovou klenbou. Jak vyplynulo z poznatků průzkumu, bylo presbyterium původně značně nižší. Ve východní stěně byla během poslední opravy vyjmuta zazdivka vnější špalety okna.²⁹⁾ Podobně jako v lodi jsou také zde vnější hrany špalety vyzděny z kvádrů, vzhledově shodných s armaturou oken lodi. Oknům lodi se podobá i půlkruhový záklenek vnější špalety, vyzděný z lomového kamene. Na ploše záklenku jsou patrné otisky prkének šalování. Okenní otvor je však větší, než u oken lodi. Do styku vnější a vnitřní okenní špalety je vloženo ostění,

Obr. 11: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Severní stěna lodi. Stav po opravě.

vytesané ze žuly. Jednoduchý profil je opatřen pravoúhlým ústupkem pro vsazení zasklení. Ústupek je ovšem velmi hrubě provedený, zřejmě byl vysekán dodatečně. V ústupku jsou hustě vyhloubeny důlky, zřejmě určené pro fixaci kovaných příček, které zpravidla sloužily k vyztužení okenní výplně, složené z drobných skel, zalévaných do olova. Horní ukončení ostění tvoří jednoduchá kružba, vytesaná z jediného kusu žuly. Jeptiška, vymezená dvojicí nosů, olámaných při zazdívání otvoru, má horní lalok kruhového tvaru; záklenek tedy nemá tvar hrotitého oblouku.

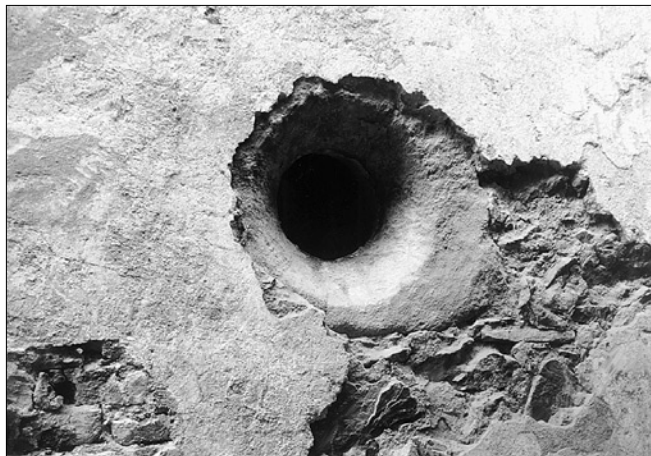
V jižní stěně presbyteria byly zjištěny velké úseky hrany vnější špalety původního okna. Osa tohoto otvoru je mírně posunuta východně od nynějšího okna. Starší otvor mimoto ležel značně níže. Také v tomto případě mělo původní okno vnější hrany stojek sestavené ze žulových kvádrů. Na rozdíl od ostatních oken ovšem je kvádrová i vnější hrana záklenku. Přesný tvar záklenku není zjištěnitelný, protože větší západní část oblouku byla odbourána při zřizování nynějšího okenního otvoru. Přesto je zřejmé, že záklenek špalety původního okna měl tvar nízkého oblouku, na nejvyšší půlkruhového tvaru, spíše mírně stlačeného. Není jasné, proč se konstrukční provedení záklenku špalety tohoto okna lišilo od ostatních dosud známých okenních otvorů. Na průčelí byl otvor na starší omítce rámován mírně zapuštěným pásem hladce natřené omítky, širokým 26 cm. Není jasné, zda se jednalo o původní omítku, nebo o omítku z některé pozdní gotické přestavby.

Interiér presbyteria má vysoko položenou podlahu, pod níž je zapuštěna pozdější krypta.

Je pravděpodobné, že původní presbyterium bylo klenuté. Doklady klenby snad budou nalezeny při případných sondážích v presbyteriu; zatím můžeme s velkou pravděpodobností pokládat za zbytek klenebního výběhu nerovnost líce zdiva v severovýchodním koutu presbyteria.

Ve východní stěně presbyteria je nízko nad nynější podlahou ve zdivu vytvořen výklenek s přibližně čtvercovým otvorem, uvnitř rozšířený severním směrem. Vnitřní stěny výklenku nejsou omítnuty. Skladba zdiva ve výklenku svědčí o tom, že výklenek je současný s původním zdivem presbyteria. Po obvodu otvoru výklenku nejsou patrné žádné stopy uzavírání. Je možné, že se jednalo o odkládací výklenek.³⁰⁾

Nad výklenkem ve východní stěně jsou vsazeny keramické³¹⁾ reliéfní dlaždice (čtvercové formáty o stranách 19,5

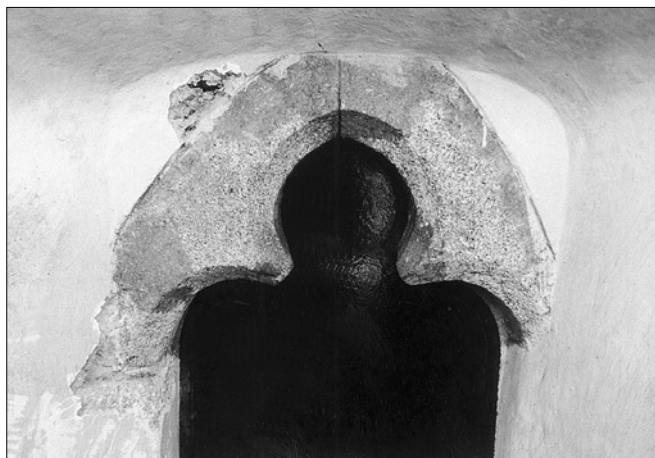
Obr. 12: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Severní stěna lodi. Kruhové okénko při severozápadním nároží lodi.

a 20 cm). Je pravděpodobné, že se jedná o obkladové desky, jejichž původ zatím nedovedeme určit. V reliéfech rozeznala literatura lva a gryfa. Reliéfy jsou v současné době špatně zřetelné, protože byly opakovaně natírány při opravách výmalby presbyteria. Lze doufat, že případné očištění a restaurování desek by mohlo být zajímavým doplněním našich znalostí o středověkém užitém umění. Možná by se podařilo také určit provenienci desek (Písek, Zvíkov, Milevsko?).

Podoba horní části jihovýchodního nároží presbyteria svědčí o tom, že presbyterium bylo původně nižší. Asi do poloviny výšky mezi vrcholem opěrného pilíře a patou střešního štítu stoupá kvádrová armatura nároží. Výše je potom úsek nároží vyzděný z cihel a v nejvyšší části ze smíšeného cihlokamenného zdiva. Nároží se těsně pod patou štítu vyklání nepravidelným zakřivením hrany směrem k východu. Tato deformace vznikla v důsledku potřeby vysunout patu dodatečně nadstavěné části střešního štítu do roviny se střední částí průčelí, která se vyklonila východním směrem. Přesah paty střešního štítu vynáší kamenná konzola, na spodní straně opticky odlehčená vyžlabením. Z porovnání materiálu konzoly a způsobu opracování jejího povrchu vyplývá, že se s největší pravděpodobností jedná o původní prvek, přenesený při zvyšování presbyteria z jeho dosavadního nižšího nároží.

Na severovýchodním nároží presbyteria se podobnou situací nepodařilo rozpoznat. Pata původního štítu zde byla odstraněna v souvislosti s připojováním zdiva dodatečné horní části přístavku se sakristií. Původní střešní štít se ovšem zachoval vcelku dobře. Jeho vnitřní líc je patrný z podkrovní presbyteria. Zdivo štítu je tvořeno hrubými lomovými kameny. Z neopracovaných kamenů je vyzděno i drobné šterbinovité okénko ve štítu. Hluboká, mírně rozvěřená vnitřní špaleta má překlad z větších plochých kamenů. Štít byl později nadezděn při pozdní gotické přestavbě presbyteria, kdy dostal v zásadě svůj dnešní tvar. Na vnitřní straně je patrné výrazné vyklonění starší části štítu. Nadezdívka štítu proto ustupuje v dolní části asi o 25 cm, kdežto u vrcholu staršího štítu jen asi o 5 cm.

Také opěrné pilíře presbyteria vyvolávají pochybnosti při hodnocení vztahu ke zdivu stavby. Především se oba pilíře navzájem liší svým tvarem. Pilíř na severovýchodním nároží je zčásti ukryt ve hmotě dodatečně přiložené východní stěny sakristie. Při úpravách vstupu do sakristie

Obr. 13: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Jižní stěna lodi. Detail záklenku západněji situovaného okna.

byla čelní strana opěráku zčásti odsekána a líc vyrovnán cihlami. V těchto místech byla také (asi až po polovině 20. století) do zdiva vsazena rozměrná spojovací skříň elektrického rozvodu. Přitom byly do zdiva vyhloubeny široké drážky pro vložení kabelů, vedoucí různými směry. Vzhledem ke stavu omítek nebylo možno spolehlivě určit vztah opěráku ke zdivu presbyteria. S ohledem na vážné poruchy východní zdi presbyteria lze mít za to, že právě hrozící havárie byla podnětem k dodatečné přístavbě nebo zesílení opěrného pilíře. Je pravděpodobné, že nynější forma severovýchodního pilíře není původní, jelikož jeho horní část zasahuje nad úroveň výšky nároží presbyteria před jeho zvýšením.

Opěrný pilíř na jihovýchodním nároží presbyteria se odlišuje specifickou formou. Odstupnění asi v horní třetině výšky obíhá celé těleso opěráku. Zúžený nástavec je nahore ukončen jehlancovitou stříškou, podobnou vrcholu opěrného pilíře u jihovýchodního nároží lodi. Vzhledem k tomu, že stříšky opěrných pilířů jsou pokryty betonovými deskami, které nebyly při poslední opravě odstraněny,³²⁾ nemáme spolehlivě potvrzeno, že formy stříšek odpovídají původnímu řešení. Na druhé straně právě různorodost stříšek nejspíše svědčí o jejich postupném vzniku. Hrany jihovýchodního opěrného pilíře presbyteria jsou vyzděny ze směsi žulových kvádrů a lomových kamenů. Je pravděpodobné, že důvodem tohoto řešení byl nedostatek kvádrů, které byly získány vybouráním původního nároží presbyteria v souvislosti s dodatečnou přístavbou opěrného pilíře. Konečné hodnocení bude asi možné jedině po případném archeologickém výzkumu, avšak lze předpokládat, že opěráky současné se stavbou by měly nároží vyzděná kompletně z kvádrů.

V první etapě průzkumu bylo pořízeno zaměření krovu presbyteria, který se jevil jako typická pozdně gotická konstrukce. Následně byly odebrány vzorky pro dendrochronologickou dataci. Výsledky dendrochronologického posouzení prokázaly, že krov sestává z trámů, zhotovených z kmenů kácených v roce 1460.³³⁾

Konstrukční schéma krovu je pro dobu vzniku vcelku běžné. Všechny vazby mají dva hambalkové trámy a po stranách „pateční“ vzpěry, mírně šikmo vykloněné směrem ven. V plných vazbách jsou střední sloupy (věšadla) dole zakončeny ve vazných trámech, s nimiž jsou spojeny ještě pásky. V jedné úrovni jsou v plných vazbách použity „klasové“ vzpěry, křížící spodní hambalkový trám. Podélné vy-

Obr. 14: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Jižní stěna lodi. Východněji situované okno v době opravy omítek. Vpravo zachovaná původní kvádrová hrana románsko-gotické okenní špalety; levá strana přezděna v 17. století.

ztužení obstarávají dvě podélné vaznice v ose, křížící sloupy plných vazeb těsně pod hambalkovými trámy. Krov nemá jinak běžnou osovou podélnou vaznici pod spodními vaznými trámy. Podélné zavětrování obstarávají ondřejské kříže v ose, spojující sloupy plných vazeb a překřížené nad spodním hambalkovým trámem mezilehlých vazeb. Krov nemá pozednice - vazné trámy leží přímo v mělkých prohlubních na korunách postranních zdí presbyteria.

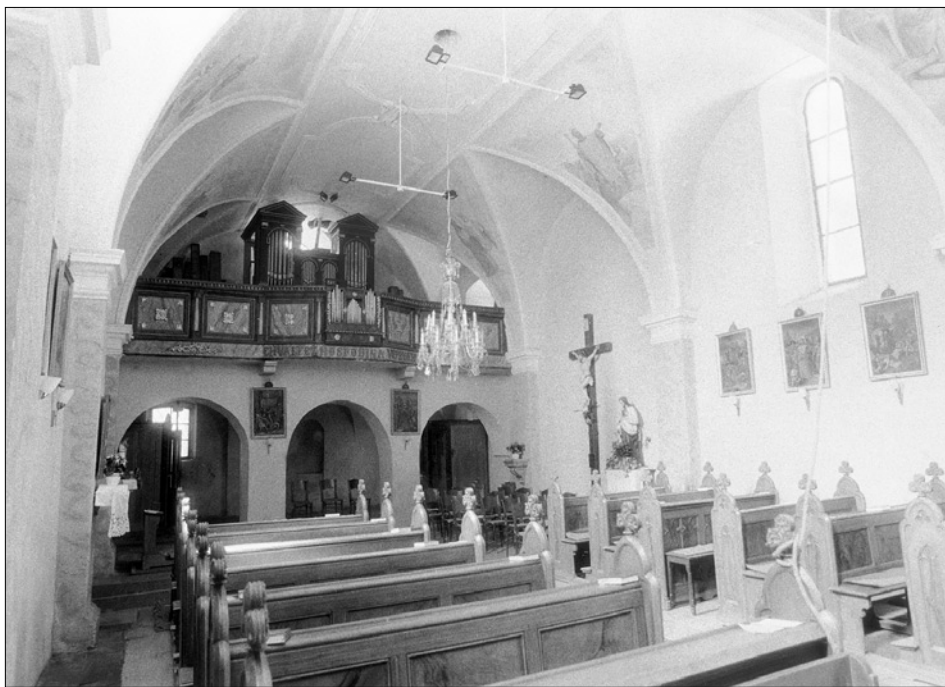
Poměrně neobvyklým znakem krovu jsou dělené vaznice, jejichž díly probíhají vždy jen mezi jednotlivými sloupy plných vazeb. Díly vaznic nejsou navzájem spojeny. Konce vaznic jsou šikmo seříznuty, čímž jsou vytvořeny dostatečně velké pláty, umožňující spojení konců dílů vaznic se sloupy. Vaznice jsou proto se sloupy spojeny větším množstvím kolíků, než je obvyklé v běžných případech, kdy vaznice probíhají celou délkou krovu, nebo tehdy, kdy jsou nastavovány pomocí plátů mezi plnými vazbami.

Krov je dále nápadný malým sklonem krokví. Krovy shodného konstrukčního principu měly obvykle značně větší sklon.

Zdá se, že v čase nepříliš vzdáleném od doby, kdy byl vztyčen nynější krov presbyteria, byla novým krovem vybavena i loď. Ze staršího krovu lodi se ovšem zachovala pouze osová spodní vaznice. Došlo k tomu proto, že později zřízená klenba lodi se svým vrcholem bezprostředně dotýká vaznice. V několika místech došlo i k tomu, že klenbovní zdivo trám zčásti pohltilo. Při pozdějším odstraňová-

Obr. 15: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Interiér východní části lodi s průhledem do presbyteria.

Obr. 16: Čížová (okres Písek), kostel sv. Jakuba Většího. Interiér západní části lodi.

ní krovu tak byla vaznice ponechána na místě. Na vaznici se zachovaly dlaby, svědčící o tom, že k vaznici byly přičepovány vazné trámy, svislé střední sloupy i pásky, kterými byly spodní konce sloupů připojeny k vaznici. Vzhledem k tomu, že krov měl spodní osovou vaznici, je třeba předpokládat, že se od krovu presbyteria do jisté míry konstrukčně lišil. Je pravděpodobné, že to bylo způsobeno pozdějším vznikem krovu lodi, zřejmě konstrukčně vyspělejší v srovnání s krovem presbyteria.

Vznik sklípkové klenby presbyteria v nynější podobě nepochybně souvisel se zvýšením obvodového zdiva této části kostela. Klenba zřejmě pochází z doby kolem roku 1500, což bylo doloženo umělecko-historickým rozbohem.³⁴⁾ Vzhledem k tomu, že nad klenbou nebyly zjištěny žádné stopy,

které by svědčily o tom, že po pořízení krovu presbyteria brzy po roce 1460 mělo presbyterium svou nynější výšku, předpokládáme složitější vývoj. Krov byl zřejmě realizován ještě nad presbyteriem o původní nižší výšce.

V souvislosti se zvýšením podélných zdí presbyteria byl nadezděn do své nynější výšky i východní střešní štít. Současně byla nově vztyčena štítová zeď nad novým vítězným obloukem. Nasvědčuje tomu jednak to, že stěna s vítězným obloukem je podstatně tenčí, než ostatní zdi presbyteria, jednak i velká výška oblouku. Oblouk má půlkruhový tvar, takže není čím potvrdit předpoklad starší literatury o jeho hrotitém záklenku.

Rub klenby je dobře patrný z prostoru podkroví presbyteria. Podobně jako nad lodí je zde v několika místech zdivo klenby v kontaktu s trámy krovu, což zřejmě svědčí o tom, že krov v době stavby klenby stál na svém nynějším místě. Klenební zdivo je tvořeno cihlami, kladenými po délce klenební plochy (to znamená, že klenba je tlustá asi 14 až 15 cm). Nad výběhy jsou ovšem spodní části klenby sestaveny z cihel, kladených délkou kolmo ke klenební ploše. V ostrých (přibližně pravoúhlých) hranách zdiva sklípkové klenby jsou cihly vázané střídavě. Střídavá vazba, vytvářející rubová žebra, je provedena i nad hranami sklípků. Rubová žebra jsou i nad čelními oblouky, zde se však od výběhu směrem vzhůru vytrácejí několika ústupky. Výška cihel klenbového zdiva činí 6,5 - 7 cm.

Nadezdívky podélných stěn presbyteria mají podobu tenčích zídek, které lícují na vnější straně se starším silnějším zdivem. Na vnitřní straně tak vznikl výrazný ústupek. Horní část klenby presbyteria zasahuje vysoko nad tento ústupek. Proto jsou čelní oblouky nad ústupkem uzavřeny jen tenkou zídou z cihel, přiloženou k vnitřnímu líci spodní části zdiva presbyteria.

K původnímu vybavení kostela nejspíše patří kamenná křtitelnice, nalezená v září roku 2000 vně areálu hřbitova, několik metrů jižně od kaple sv. Barbory. Byla uložena ve vrstvě zásypu.³⁵⁾ Velká mísa je vytvořena z jednoho mohutného kusu kamene. Mísu dole podpírá krátká mírně konická oblá noha. Nepravidelně válcovité těleso mísy spojuje s nohou segmentovitý útvar, který lze snad interpretovat jako ku-

lovou úseč. Konec nohy je na vnějšku lemován čtyřmi nepravidelně rozmístěnými drobnými prohlubněmi. Nejspíše se jedná o jamky pro ukotvení želez, která nohu spojovala se soklem či patkou.³⁶⁾

SOUHRN POZNATKŮ A JEJICH INTERPRETACE

Původní podoba exteriéru kostela byla rozpoznána ve značné úplnosti. K poměrně rozlehlé obdélné lodi přiléhala na východě nižší presbyterium přibližně čtvercového půdorysu. Nad západním a východním průčelím se zvedaly trojúhelníkové střešní štíty - východní se zachoval nepochybně v původní podobě (byl ovšem nadezděn při pozdně gotické přestavbě), u západního štítu mohlo dojít k rozsáhlejší pozdější úpravě. Přesahující paty štítů byly zřejmě podepřeny kamennými konzolami s vyžlabenou spodní hranou. Toto řešení naznačuje, že hrany štítů byly opatřeny ozubem, přesahujícím nad střešní plochu. Je pravděpodobné, že ve vrcholech štítů byly osazeny kamenné kříže. Ve východním štítu je drobné okénko, později zazděné.

Presbyterium podle dosavadních poznatků osvětlovala dvě okna s půlkruhovým záklenkem, později zazděná. Okno ve východní stěně má otvor zakončený jeptiškou s lalokem oblého, nehrotitého tvaru. Na severní straně se od počátku mohlo počítat s připojením sakristie. Nelze ovšem vyloučit, že v původním konceptu se s přístavbou sakristie nepočítalo; v takovém případě by mohlo být okno i na severní straně presbyteria.

Ve stěnách lodi byla zjištěna původní okna s půlkruhovitými záklenky. Na severní i jižní straně lodi bylo po dvou takových oknech. Na severní straně se těsně u severozápadního nároží podařilo nalézt drobné kruhové okénko ve vnějším líci zdi; jeho odlišná podoba i umístění svědčí o tom, že v interiéru lodi byla původně tribuna. Okna na jižní straně jsou posunuta oproti severní straně východním směrem, což bylo nejspíše vyvoláno umístěním portálu v západní části jižní stěny. Tento předpoklad ovšem nebylo možno potvrdit, jelikož v těchto místech byl později zřízen nynější velký vstupní otvor.

Není zatím jasné, kde byl umístěn původní vstup na tribunu. Vzhledem k tomu, že na exteriéru nebyly jeho pozůstatky nalezeny, považujeme za nejvíce pravděpodobné, že vstup se nacházel zhruba v místech nynějšího průchodu na kruchtu v jižní stěně lodi.

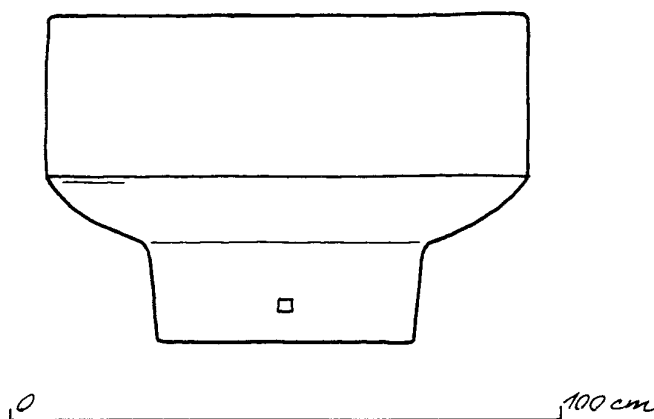
Interiér presbyteria byl zřejmě klenutý, loď byla nepochybně plochostropá. Původní vítězný oblouk se nezachoval.

Jihovýchodní nároží lodi bylo od počátku vyztuženo opěrným pilířem. Je možné, že současný se stavbou je i opěrák na jihovýchodním nároží presbyteria. Je pravděpodobné, že podobné opěrné pilíře byly i na protilehlé severní straně kostela. Severovýchodní opěrný pilíř lodi byl zřejmě zbourán při pozdější přístavbě sakristie. Je možné, že opěrák na severovýchodním nároží presbyteria musel být později upravován vzhledem ke statickým poruchám.

Ještě před pozdně gotickým zvýšením presbyteria došlo k závažným poruchám presbyteria, jehož východní stěna se zřejmě vylomila u obou nároží a nápadně se vyklonila východním směrem. Důsledkem této poruchy jsou nápadné nerovnosti při obou nárožích. Východní stěnu se podařilo

Obr. 17: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Podkroví lodi. Pohled do spalety nejvýchodnějšího z trojice původních okének v severní stěně lodi.

Obr. 18: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Schematický náčrt středověké křtitelnice.

stabilizovat - není vyloučeno, že teprve při této příležitosti byly připojeny opěrné pilíře presbyteria, nebo mohlo dojít k zesílení případných starších pilířů.

Doba vzniku sakristie není prozatím přesně známa. Je možné, že zdivo nynější sakristie obsahuje středověké konstrukce. V severovýchodním nároží jsou do zdiva vmísены žulové kvádry, které však mohly být získány ze starší sakristie nebo z odbourané severní hrany opěrného pilíře na severovýchodním nároží lodi. Pro pozdější vznik sakristie mluví její vztah k opěrnému pilíři presbyteria.

Po roce 1460 bylo presbyterium opatřeno nynějším krovem. Kolem roku 1500 bylo presbyterium zvýšeno, přičemž byl nedávno pořízený krov posunut vzhůru na nynější místo. Zvýšený interiéru presbyteria byla zaklenuta sklípkovou klenbou. Při této příležitosti byl zřejmě zvýšen vítězný oblouk a celá západní zeď presbyteria i se střešním štítem byla nově postavena. Snad současně s tím byl vztyčen nový krov nad lodí, později zrušený.

Stavební změny v pozdějších dobách

Asi v první polovině 17. století byla zvětšena okna v jižní stěně lodi; dostala svou nynější podobu, s ukončením otvorů překlady, vytvořenými z druhotně použitých středověkých prvků. V severní stěně lodi byla prorážena nová okna, jejichž poloha odpovídala oknům v jižní stěně. V takto upravené podobě zřejmě loď stála po nějakou dobu, než došlo - asi kolem poloviny 17. století - k zaklenutí lodi.

Obr. 19: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Dlaždice se lvem, zasazená do východní stěny presbyteria.

Snad až v souvislosti s vkládáním klenby byla zrušena původní okna na severní straně lodi. Zřejmě současně se zřizováním nových oken lodi bylo proraženo podobně tvarované okno také v jižní stěně presbyteria. Okno ve východní stěně presbyteria bylo snad již tehdy zazděno. Kruhové okénko v horní části východní stěny presbyteria mohlo vzniknout v 17. nebo v 18. století (je obezděno cihlami).

V lodi jsou čelní oblouky kleneb v lunetách půlkruhové, mají však patky vysunuté nad patku hlavní klenby. Klenba se opírá o tři páry přízedních pilířů, opatřených patkou a římsovou hlavicí. Pilíře rozdělují loď do čtyř polí. Na ploše klenby probíhají štukové výzdobné lišty (perlovce apod.), rámuující pole, původně nejspíše zdobená malbami.³⁷⁾ Plastické členění nejspíše svědčí pro vznik klenby někdy kolem poloviny 17. století. Koutové pilíře klenby jsou ukončeny ve značné výšce nad podlahou. Ve východních koutech to zřejmě svědčí o tom, že v těchto místech stály v době vestavby pilířů oltáře. Pilíře se opřely o menzy oltářů. V západních koutech pilíře nepokračují pod kruchtou, což mohlo být jistě způsobeno jediné tím, že v době výstavby pilířů stála u západní stěny lodi kruchta (bez sondážního výzkumu ovšem nerozhodneme, jestli šlo ještě o románskou tribunu). Na bocích pilířů ve druhém klenebním poli od východu chybí sokly; není jasné, zda se jedná o původní řešení, nebo o výsledek pozdějšího zásahu. Pravděpodobně však tento detail souvisel s umístěním postranních oltářů na bocích lodi.

Není jasné, kdy zanikla původní tribuna. Nepochybně procházela řadou změn v pozdějších dobách. Lze předpokládat, že nynější podoba kruchty vznikla v průběhu 18. a 19. století. Uspořádání kruchty svědčí o vzniku alespoň ve dvou etapách, neboť jižní pole je konstrukčně odlišné. (klenba mohla vzniknout po zrušení schodiště na kruchtě, které mohlo být situováno v těchto místech). Snad během 17. století mohlo být zřízeno velké kruhové okno v západní stěně lodi; není jasné, jestli v době zřizování tak velkého otvoru existovala u západní stěny lodi nějaká vestavba. Vstupy na kruchtě u západní stěny lodi zřejmě prodělávaly různé změny. Snad v 17. či 18. století se v úrovni patra

Obr. 20: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Dlaždice s gryfem, zasazená do východní stěny presbyteria.

vstupovalo na kruchtě otvorem v jižní části západního průčelí lodi, později opět zrušeným. Nynější vstup zasahuje do klenby lodi, takže není zcela jasné, je-li starší, než klenba, nebo mladší.

Dílicí změny stavba prodělala na počátku 18. století. Byla přestavěna sakristie, jak o tom svědčí barokní portálek z presbyteria i vnější vstup v severní stěně sakristie. Při průzkumu během opravy byla na západní stěně sakristie pozorována hrana střešního štítu, svědčící o tom, že přízemní sakristie měla pultovou střechu o mírném sklonu. V presbyteriu byla vyhloubena dvojice nik.³⁸⁾ Podobná nika vznikla uprostřed západní stěny lodi, pod kruchtou. Podobný tvar má i výklenek výlevky v severní stěně sakristie. Pravděpodobně v této době vznikla i obě okna v podkruchtě a okno na severní straně kruchty. Na vnějšku stavby se uplatnil především rozložitý portál s charakteristickým barokním členěním, shodný s protilehlým portálem současně postavené kaple sv. Barbory, situované jižně od kostela na ose jeho vstupu³⁹⁾. Za ostěním jsou zavěšeny dvoukřídlé dveře, zřejmě barokní. V 17. či 18. století byla podlahou presbyteria zřízena hrobka Deymů ze Stříteže, kteří sídlili na zdejší zámku (původní tvrzi) od roku 1560 do roku 1715, kdy Jan Petr Deym prodal Čížovou Černínům, kterým patřilo sousední panství Drhové.

Snad v 18. století bylo probouráno i strmé schodiště z jihozápadního koutu sakristie na kazatelnu, zakotvenou do severního pilíře vítězného oblouku.

Jižní předsíní pochází z roku 1759.⁴⁰⁾ Rovný strop předsíně zakryl římsu s nástavcem nad portálem lodi. Po stranách předsíně jsou dva prostorné výklenky. Vlevo výklenek se segmentovým záklenkem. Vpravo půlkruhová nika s konchou. Zdivo předsíně je smíšené cihlokamenné, obezdívka výklenků je cihelná, stejně jako jejich tenká zadní stěna.

V 19. století byla především několikrát upravována sakristie. Kolem poloviny téhož století zřejmě vznikla ve své nynější podobě i oratoř nad sakristií, původně zřejmě přístupná po vnějším schodišti na severní straně. Roku 1843 byl připojen severní trakt přístavku.⁴¹⁾ Přízemí přístavku sloužilo jako předsíní sakristie, přístupná od severu. V pat-

ře byl na severní straně i portálek na oratoř, zřejmě opět přístupný po vnějším schodišti. V poslední etapě vývoje přístavku se sakristií byl v roce 1849 zřízen vstup do sakristie na východní straně a ve východní stěně severního traktu byl prorazen vstup na schodiště k oratoři, které vyplnilo východní část dosavadní předsíně.⁴²⁾ Proto byl zrušen severní vstup do sakristie. V severní stěně byl horní vstup změněn na okno. Západní část přízemí přístavku od té doby plní funkci komory, do níž se vstupuje starším barokním portálem sakristie.

Zdá se, že krov severní přístavby presbyteria byl zhotoven s určitým odkladem po přístavbě severního traktu. Je možné, že zde po určité době musel být vztyčen provizorní krov. Definitivní krov přístavby asi vznikl v roce 1858.⁴³⁾

Roku 1847 bylo přistavěno vnější schodiště na kruchtu místo dřívějšího schodiště z lodi, které překáželo v prostoru u vstupního portálu.⁴⁴⁾ Roku 1868 vznikl nynější krov lodi.⁴⁵⁾ Rovněž byla rozšířena hudební kruchta; zřejmě vznikla její část, přesahující před arkády podkruchtí. Roku 1932 byl kompletně opraven interiér kostela. Obrazy českých patronů na klenbě lodi byly malovány podle návrhu Františka Fišera.⁴⁶⁾ Roku 1936 se přikročilo k renovaci vnějšíku kostela. Byla provedena nová, vápenná stříkaná omítka. Horní plochy opěrných pilířů, do jejichž zdíva zatékalo, byly pokryty betonovými deskami.⁴⁷⁾

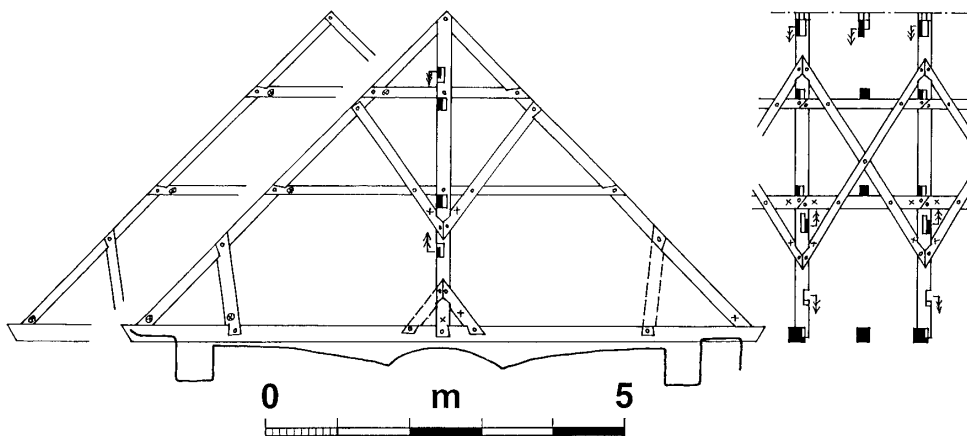
Při poslední opravě byla tato výtvarně i technicky nevhovující exteriérová omítka ze 30. let 20. století odstraněna.

Slohové a časové zařazení původního kostela

Nynější kostel představuje ve své hmotě téměř úplně zachovanou středověkou stavbu. V písemných pramenech se kostel poprvé objevuje až roku 1401. Přehlédneme-li slohové zařaditelné prvky stavby, zjišťujeme nepochybně, že kostel vznikl značně dlouho před tímto datem. Na druhé straně jsou všechny dosud nalezené články stavby velmi jednoduché, takže jejich přesnější zařazení není možné. Je tomu tak především proto, že na stavbě se nevyskytuje žádný prvek, který by nepochybně souvisel s nějakou významnější stavbou v okolí.

Některé prvky stavby lze charakterizovat jako románské. Především se jedná o půlkruhové záklenky oken. Pro románské stavby je příznačný i výskyt drobných okének, příslušejících tribuně u západní stěny lodi. Jako znak pronikající gotiky lze interpretovat jednoduchou kružbu ve východním oknu presbyteria.

Na některých stavbách z blízkého okolí lze nalézt podobnou směsici tradičních románských forem a zřejmě nově pronikajících izolovaných slohových prvků gotiky. Jedná se především o díla tzv. písecko-zvíkovské stavební huti, jejíž aktivita je spojována s kolonizační aktivitou krále Přemysla Otakara II. Půlkruhové zaklenuté portálky v kombinaci se slohově pokročilejšími žebrovými klenbami nalezneme na hradě v Písku i na Zvíkově. Půlkruhem za-

Obr. 21: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Schematický náčrtek plné vazby krovu presbyteria, vpravo náčrtek podélné vazby v ose krovu, vlevo schéma mezilehlé vazby.

klenuté otvory v lodi či apsida sakristie kostela v Myšenci jsou kombinovány s goticky řešenou klenbou presbyteria. Nelze přehlédnout, že mísení prvků obou epoch je charakteristické i pro některé části kláštera v Milevsku (opatská kaple). Většina těchto staveb zřejmě vznikala kolem roku 1250 nebo těsně po polovině 13. století.⁴⁸⁾

Písecký farní kostel i kostel sv. Havla v Myšenci nesou jeden výrazný prvek, jehož paralelu možná pozorujeme i v Čížové; jedná se o zvýraznění východního okna větším rozměrem nebo vložením kružby. V Čížové sice není odlišení východního okna tak zřetelné, ale zřejmě bylo provedeno zámrně.

Je zřejmé, že celkové uspořádání stavby je ve značné míře odchýlné od převažujícího směřování ke gotickému slohovému kánonu na ostatních zmiňovaných objektech. Kromě jednoduché kružby ve východním okně totiž nevidíme žádný znak, který bychom mohli specifikovat jako projev gotiky.⁴⁹⁾ Vzhledem k tomu předpokládáme, že kostel v Čížové vznikl spíše na počátku velké přemyslovské zakladatelské aktivity v okolí, nejspíše již kolem roku 1250. Z toho ovšem vyplývá předpoklad rozvoje hospodářské a stavební činnosti na Písecku již v době Václava I.

Lze doufat, že v případě budoucího průzkumu v interiéru budou nalezeny pozůstatky předpokládané klenby presbyteria, které by mohly naznačené vazby potvrdit.

Pravouhlá presbyteria - nejčastěji přibližně čtvercového půdorysu - se vyskytovala v přílehlé části jižních Čech vedle ostatních obvyklých půdorysných forem celkem běžně již od doby pozdně románské. To zřejmě znamená, že nelze jen z půdorysu vyvozovat úvahy o přesnějším datování stavby. Pravděpodobné je, že pravouhlá forma presbyteria neposkytuje ani spolehlivou oporu pro hledání slohových filií.⁵⁰⁾

Již z románské doby před koncem 12. století pochází např. archeologicky doložené původní presbyterium kostela sv. Jiljí v Milevsku nebo presbyterium kostela v Radomyšli. Asi v letech 1230 až 1240 vznikl kostel v Červené nad Vltavou.⁵¹⁾ V téže době byl vybudován i kostel v Újezdci u Bělčic.⁵²⁾

Na druhé straně je zřejmé, že v polovině 13. století v okolí přežívaly do jisté míry slohově opožděné romanizující okrouhlé apsidy,⁵³⁾ ale současně se rozmáhalo užívání trojboce uzavřených presbyterií,⁵⁴⁾ která do značné míry symbolizují ovlivnění gotikou.

Obr. 22: Čížová, kostel sv. Jakuba Většího. Jižní stěna lodi. Detail nástavce barokního vstupního portálu, krátkodobě přístupný během opravy střešní krytiny předsíně. (Všechny snímky a kresby J. Sommer, 1997 - 2001)

V souvislosti s kostelem v Heřmani bylo poukázáno na absenci prvků, které by prokazovaly vliv písecko-zvíkovské stavební huti. Tento znak lze podle dosavadních poznatků přičíst i kostelu v Čížové. V případě kostela v Heřmani byl podle toho kostel datován do doby kolem roku 1250, tedy před počátek šíření vlivu královské stavební huti Přemysla Otakara II. z blízkého Písku. Zřejmě bychom mohli toto kritérium vztáhnout i na kostel v Čížové. Je však třeba si klást otázku, zda nemohly i po polovině 13. století vznikat v okolí Písku a Zvíkova též stavby, vytvořené skupinami kameníků a zedníků, kteří nebyli vystaveni přímému vlivu královské architektonické produkce. Zdá se, že ke konečnému poznání architektonického vývoje v širším okolí Písku se budeme dopracovávat ještě po dalších podrobných výzkumech jednotlivých památek.⁵⁵⁾

POZNÁMKY

- 1) J. Soukup, Soupis památek historických a uměleckých v království českém. 33. Politický okres písecký, Praha 1910, s. 51.
- 2) Z. Wirth a kol., Umělecké památky Čech, Praha 1957, s. 117. Hodnocení v zásadě převzal E. Poche a kol., Umělecké památky Čech, 1. A/J, Praha 1977, s. 237, napsal ovšem, že druhá dlaždice představuje raka.
- 3) Seznam je veden Státním ústavem památkové péče v Praze. Kostel v Čížové je evidován pod číslem 2494.
- 4) Objekt nebyl zmíněn např. v těchto pracích: A. Merhautová, Rané středověká architektura v Čechách, Academia, Praha 1971; J. Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, Nakladatelství Růže, České Budějovice 1976. Jako raně gotický byl kostel označen např. v práci L. Svoboda a kol., Encyklopedie českých tvrzí, 1. díl, A - J, Argo, Praha 1998, s. 100. I přes značné rozměry stavby mluví o raně gotickém „kostelíku“ T. Durdík, F. Kašička, B. Nechvátal, Hrady, hrádky a tvrze na Písecku, Prácheňské muzeum v Písku, Písek, 1995, s. 230.
- 5) J. Sommer, J. Adámek, Rané středověký kostel v Čížové u Písku a jeho proměny, nepublikovaný rukopis z roku 1997. Předběžné hodnocení je obsaženo v publikované zprávě J. Sommer, J. Adámek, Rané středověký kostel v Čížové, in: Prácheňské muzeum v Písku. Zpráva o činnosti za rok 1997, Písek 1998, s. 43 - 49.
- 6) J. Sommer, Dílčí doplňující průzkum kostela v Čížové v roce 1999, nepublikovaný rukopis z roku 2000, uložen v archivu římskokatolického farního úřadu v Písku.
- 7) Soudní akta konsistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis), ed. F. TADRA (dále jen SA), IV (1401 - 1404), Praha 1899, s. 1n.
- 8) SA, cit. v pozn. 7, IV, s. 2.
- 9) SA, cit. v pozn. 7, V (1406 - 1407), Praha 1899, s. 310n.
- 10) SA, cit. v pozn. 7, IV, s. 205.
- 11) SA, cit. v pozn. 7, VI (1407 - 1408), Praha 1900, s. 119n.

- 12) SA, cit. v pozn. 7, VI, s. 194 - 199.
- 13) O situaci v písecké farnosti srov. J. Adámek, Duchovní správa písecké farnosti do husitského převratu roku 1419, in: J. Adámek, J. Sommer, Z. Vsetečková, Středověký kostel Panny Marie v Písku. Collectanea ad annum Jubilaeum MM edita (v tisku, 2001).
- 14) Ibidem.
- 15) ...dominus Zdislaus, rector ecclesiarum parochialium in Pyeska matricis et in Czyzowa filialis ... - citace písemnosti v pozn. 9, s. 310.
- 16) Citace písemnosti v pozn. 12.
- 17) Viz J. Sommer - J. Adámek, Dějiny středověké výstavby kostela Panny Marie a jeho slohové zařazení, in: J. Adámek, J. Sommer, Z. Vsetečková, cit. v pozn. 13. V tom případě nelze ani vyloučit možnost, že dosavadní čížovský farář se poté stal prvním farářem píseckým.
- 18) Popis je podán hutnou formou. Předpokládáme, že výklad je srozumitelný především ve vazbě na obrazovou dokumentaci.
- 19) Nelze přehlédnout, že rozdrobený charakter osídlení se v oblasti severu a severozápadně od Písku zachoval dodnes. Nevznikla tu žádná vesnická obec. Zahušťování zástavby v Čížové, Zlivicích či Chlaponicích zřejmě probíhalo až v posledních dvou stoletích. Definitivní hodnocení ovšem bude možné po shromáždění poznatků z budoucích archeologických výzkumů. Prozatím je třeba počítat i s určitými přesuny sídel a se zánikem některých z nich především ve válečných dobách.
- 20) K. Kuča, České, moravské a slezské zvonice, Libri, Praha 1995, s. 110.
- 21) Na strážní význam „Čížové hory“ usuzoval např. J. Čermák, Nová Ves u Čížové, in: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, roč. 31, 1994, č. 1, s. 30.
- 22) Je možno předpokládat, že by případně mohlo dojít k dendrochronologickému vyhodnocení.
- 23) Je pravděpodobné, že poloha oken byla určena v souvislosti s rozmístěním pilířů klenby.
- 24) Díl je ovšem rozlomen, takže není vyloučeno, že původně byl tvar oblouku mírně odlišný.
- 25) Archeologický výzkum Prácheňského muzea v Písku v roce 1999 vedl Jiří Fröhlich.
- 26) Vazba mohla být ověřována jen v několika drobných sondách, jelikož omítky v těchto místech byly vcelku souvislé.
- 27) Prozatím nelze vyloučit ani možnost, že zde byl umístěn starší otvor.
- 28) Prozatím se nepodařilo prokázat souvislost praskliny v jižní stěně lodi s výstavbou opěráků. Prasklina se nachází mezi východní stěnou schodiště a západní stěnou předsíně.
- 29) Zazdívkou tvořila směsice materiálu, převážně lomové kameny, promísené zlomky prejzů, cihel i úlomky omítky s vápenným nátěrem.
- 30) V této souvislosti je třeba zmínit, že v presbyteriu bylo ve středověku téměř jistě i sanktuarium, snad i výlevka, vyloučeno není ani sedíle. Ve východní části severní stěny presbyteria je situován barokně upravený konchovitý výklenek, který mohl vzniknout úpravou staršího sanktuaria.
- 31) Za určení děkujeme Jiřímu Fröhlichovi.
- 32) Při opravě v roce 1999 byly na betonové strážky upevněny pálené tašky. Zvolené řešení umožnilo zakrýt poměrně nevzhledné betonové desky, aniž by došlo k poškození organismu stavby.
- 33) J. Kyncl, Znalecký posudek č. 33-14/97 na dendrochronologické datování dřevěných stavebních prvků krovu kostela sv. Jakuba v Čížové, okr. Písek, nepublikovaný elaborát. J. Sommer, Několik technických poznámek k možností dendrochronologické datace stavebních památek, in: Zprávy památkové péče, roč. 58, 1998, č. 4, příloha, s. XLI, XL.
- 34) M. a O. Radovi, Kniha o sklípkových klenbách, Jalna, Praha 1998, s. 171.
- 35) Byla objevena při terénních úpravách. Dle sdělení majitelů pozemku sloužila jejich předkům jako napajedlo pro dobytek.
- 36) Lze předpokládat, že také tento díl bude ještě nalezen.
- 37) Je možné, že klenba vznikla současně se zaniklým krovem, který prameny datují do roku 1674; viz pozn. 45. Nynější malby vznikly až v první polovině 20. století.
- 38) Prozatím je třeba považovat za pravděpodobné, že oba výklenky využívají starší prohlubně. V severní stěně by se mohlo jednat o sanktuarium, v jižní stěně o sedíle.

- 39) Kaple byla údajně postavena v roce 1659. E. Poche a kol., Umělecké památky Čech, sv. 1, A/J, Academia, Praha 1977, s. 237.
- 40) Liber memorabilium oder Gedenk-Buch der gestifteten Spitalkaplanei in Čížová [zal. 9. 2. 1844], uloženo v archivu Farního úřadu v Čížové, bez sign., s. 188.
- 41) Liber memorabilium [od roku 1832], uloženo v archivu Farního úřadu v Čížové, bez sign., Geschichte der Pfarre Čížowa bis zum Schlusse des Jahres 1843 - III. Die Pfarrkirche und die Kapellen, fol. 5v. S přístavbou schodišťového traktu zřejmě souvisí i tužkový nápis na podstupnici druhého schodu na schodišti z oratoře do podkrovi: „1.8.4.3.W.K./ Z.B.O.R.E.S.N.I.C.E“.
- 42) Liber memorabilium, cit. v pozn. 40, fol. 29r-v.
- 43) Toto datum je tužkou vepsáno na jednom trámu v krovu přístavby. Do plněn je nápis kurentem. K nějaké úpravě krovu asi došlo roku 1885. Asi o tom svědčí nápis tužkou na jednom trámu v krovu severní přístavby presbyteria: „Ján Řehoř // ze Zlivic. // Cislo. // 18. // L. P. 18/25/9/85“.
- 44) Liber memorabilium, cit. v pozn. 40, fol. 23r.
- 45) Dosavadní krov údajně pocházel z roku 1674; Liber memorabilium, cit. v pozn. 40, s. 98. O vzniku nynějšího krovu v roce 1868 zřejmě svědčí i zjištěný tužkový zápis na krovu: „868“.
- 46) Liber memorabilium, cit. v pozn. 40 102v.
- 47) Státní okresní archiv Písek, fond Farní úřad Čížová, sig. III b. Na podstupnici čtvrtého schodu na schodišti z oratoře do podkrovi je tužkou napsán údaj: „Kostel opravován v roce 1936 v červnu // opravoval jej stavitel Alois Dráb z Čížové“.
- 48) Dosud přijímané datace opatské kaple v Milevsu ovšem směřují do podstatně pozdější doby. Např. do pozdních 60. let či do 70. let 13. století ji zařadil J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města, hrady, kláštery, kostely, Tina, Vimperk 1994, s. 238.
- 49) Obdobná kružba v západněji situovaném okně v jižní stěně lodi byla na své nynější místo osazena dodatečně.
- 50) Presbyterium pravouhlého půdorysu měl románský kostel v Radomyšli již po polovině 12. století. B. Nechvátal, Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, Archeologický ústav AV ČR, Praha, 1999, s. 193.
- 51) J. Kuthan, cit. v pozn. 4, s. 191. Náзор na stáří této stavby se dosud v literatuře nesjednotil. Naposledy předložil argumenty pro vznik kostela před rokem 1190 J. Varhaník, K záchraně kostela v Červené nad Vltavou, in: Zprávy památkové péče, roč. 58, 1998, č. 10, s. 293 - 304.
- 52) J. Kuthan, cit. v pozn. 4, s. 243.
- 53) Sakristie kostela sv. Havla v Myšenci; kostel v Chýškách - oba z doby po polovině 13. století.
- 54) Heřman, kolem 1250 - J. Varhaník, J. Noll, Kostel sv. Jiljí v Heřmaně, in: Průzkumy památek, roč. 4, 1997, č. 1, s. 27 - 37. Presbyterium kostela sv. Havla v Myšenci, asi kolem roku 1260.
- 55) Pro poznání stavební činnosti v okolí má nepochybně význam dosavadní absence jakýchkoliv informací o kostelech, které jsou s velkou pravděpodobností raně středověkého původu, ale přesto dosud nebyly získány žádné významné poznatky o jejich počátcích. Jedná se např. o kostel sv. Jana Křtitele na hradě u Chřešovic.

DIE MITTELALTERLICHE KIRCHE DES HL. JAKOBUS D. GR. IN ČÍŽOVÁ BEI PÍSEK IM LICHT DER UNTERSUCHUNGEN DER JAHRE 1997-2000

Im Zusammenhang mit der beabsichtigten Instandsetzung der Kirche des hl. Jakobus d. Gr. in Čížová (Bez. Písek) wurde eine vorläufige Untersuchung unternommen, deren Feststellungen dank intensiver Bauaufsicht während der Arbeiten erheblich bereichert wurden. Die anspruchsvolle Koordinierung der Untersuchungs- und baulich-restauratorischen Arbeiten brachte ihre Früchte in Gestalt einer tiefgreifenden Erkenntnis der ursprünglichen Kirchengestalt. Den Kirchenbau mit einem gedehnten rechteckigen Schiff und einem ungefähr quadratischen Presbyterium beleuchteten romanische halbkreisgewölbte Fenster. Neue frühgotische Formen erschienen in Gestalt des mit Maßwerk ausgestatteten Ostfensters des Presbyteriums. Auf Grund der formalen Analyse wurde die Entstehung der Kirche gegen Mitte des 13. Jahrhunderts festgesetzt. Sie hing offenbar mit Urbanisierung der Umgebung bei der Gründung der unweiten königlichen Stadt Písek zusammen.

Gegen 1460 war der dendrochronologisch datierte Presbyteriumsdachstuhl entstanden. Das Dach wurde offenbar gegen 1500 im Zusammenhang mit Errichtung des Zellgewölbes höher gehoben. Das bisher flachgedeckte Kirchenschiff wurde vielleicht vor der Mitte des 17. Jahrhunderts gewölbt. Im 18. Jahrhundert war an der Schiffssüdseite

ein großes Barockportal neuerrichtet worden, das später eine Vorhalle verdeckte. Im 18. Jh. entstand offenbar auch die heutige Gestalt der Sakristei, über der man im 19. Jahrhundert ein Oratorium erbaute. Zu ihm führt eine noch spätere Außentreppe an der Sakristeinordwand. Nach der Mitte des 19. Jahrhunderts errichtete man an der Schiffswestwand eine zur barocken Orgelempore führende Treppe.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Čížová (Bez. Písek), Kirche des hl. Jakobus d. Gr. Situation an der Stablkatastralkarte, 1839. K - Kirche, B - Hl. Barbarakapelle, ZV - Glockenturm, Z - Schloß (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster, korrigiert von Jan Sommer, 2000).

Abb. 2: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Kirchengrundriss mit Auszeichnung der Bauentwicklung. Ohne Schraffur - spätromanisches oder frühgotisches Mauerwerk um die Mitte d. 13. Jh. Kreuzstrichschraffiert - Strebepfeiler des Presbyteriums, vielleicht aus d. 14. oder 15. Jh., mit älterem Fundament. Kreuzschraffiert - gotisches Mauerwerk vom 14. und 15. Jh. Von der rechten Seite abfallende Schraffur - Spätrenaissance- oder Barockmauerwerk vom 16. und 17. Jh., von links abfallende Schraffur - Barockmauerwerk vom 18. Jh. Punktiert - 19. Jh.

Abb. 3: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Längsschnitt mit der Ansicht nordwärts mit Auszeichnung der Bauentwicklung. Ohne Schraffur - spätromanisches oder frühgotisches Mauerwerk um die Mitte d. 13. Jh. Kreuzschraffiert - gotisches Mauerwerk vom 14. und 15. Jh. Von der rechten Seite abfallende Schraffur - Spätrenaissance- oder Barockmauerwerk vom 16. und 17. Jh., von links abfallende Schraffur - Barockmauerwerk vom 18. Jh. Punktiert - 19. Jh.

Abb. 4: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Gesamtansicht der Kirche von Süden. Zustand nach der Instandsetzung.

Abb. 5: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Östliche Presbyteriumswand. Zustand nach der Instandsetzung.

Abb. 6: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Obere Partie der äußeren Laibung des östlichen Presbyteriumsfensters während der Entfernung seiner Zumauerung.

Abb. 7: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Dachraum über dem Presbyterium. Ansicht des östlichen Presbyteriumsgiebels. Deutlich sichtbar ist der Unterschied zwischen dem Mauerwerk des ursprünglichen niedrigeren Giebels und seiner nachträglichen Aufmauerung.

Abb. 8: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Südliche Presbyteriumswand. Obere Partie des ursprünglichen Fensters während der Putzschichterneuerung. Links rechte Laibungsseite vom jetzigen Fenster.

Abb. 9: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Konsole unter dem Giebelfuß an der Presbyteriumssüdostecke.

Abb. 10: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Zeichnung der Schiffswestfassade mit Auszeichnung des zugemauerten Eingangs zur Empore im Schiff.

Abb. 11: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schiffsnordwand, Zustand nach der Instandsetzung.

Abb. 12: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schiffsnordwand, kleines Rundfenster bei der Nordwestecke.

Abb. 13: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schiffssüdwand, Bogenlaufdetail des westlicher situierten Fensters.

Abb. 14: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schiffssüdwand, das östliche situierte Fenster während der Putzernerneuerungsarbeiten. Rechts die erhaltene ursprüngliche romanisch-gotische Fensterlaibungskante; linke Laibung neugestaltet im 17. Jh.

Abb. 15: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Inneres der östlichen Partie des Kirchenschiffs mit Durchsicht ins Presbyterium.

Abb. 16: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Westliche Partie des Kirchenschiffs, Inneres.

Abb. 17: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Dachgeschoß über dem Kirchenschiff, Blick in die Laibung des am östlichsten situierten ursprünglichen Fensters.

Abb. 18: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Mittelalterlicher Taufstein, schematische Zeichnung.

Abb. 19: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Eine in die östliche Presbyteriumswand eingefaßte Fußbodenplatte mit einem Löwen.

Abb. 20: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Eine in die östliche Presbyteriumswand eingefaßte Fußbodenplatte mit einem Greifen.

Abb. 21: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schematischer Aufriss eines Bindergespäres über dem Presbyterium, rechts Aufriss der axialen Längsbindung des Dachstuhls, links Schema des Leer- (Binnen-)gespärtes.

Abb. 22: Čížová, Kirche d. hl. Jakobus d. Gr. Schiff, Südwand. Aufsatzdetail vom Barockportal, kurzfristig zugänglich während der Bauarbeiten am Vorhallendach (Alle Fotos und Zeichnungen Jan Sommer, 1997-2001).

(Übersetzung J. Noll)